

Kommentar

Tabernes historie

Af Troels Dahlerup

Danmarks historie bind 10. Historiens historie. Af Nanna Damsholt m.fl. (Gyldendal, 1992). 491 s., 495 kr.

Omsider foreligger nu afslutningen på Gyldendals magistrale Danmarkshistorie, der har været 15 (ja, reelt vel 25) år undervejs, og der er sket meget med redaktion og forfattere undervejs. Adskillige detaljer i værket er givet allerede nu forældede. Men ét står fast: en så fremragende gennemgang af kilder og litteratur til hvert enkelt tidsafsnit har vi aldrig set og får vel næppe at se igen i min levetid. Netop på baggrund af værkets beundringsværdige litteraturafsnit er fremkomsten af et ekstra bind 10 om »Historiens Historie« ved første øjekast besynderlig. Men straks viser det sig at være endnu en nyskabelse, faktisk den første »historieskrivningens historie« udtrykt gennem arbejdet med den danske historie. Hvorfor skrev historikerne, som de altså nu engang gjorde, og – i lidt mindre udførligt omfang – for hvem skrev de?

Nanna Damsholt starter med kyndigt at indføre os i den idéverden, hvor legender, klosterkrøniker og annaler blev til, og som ventet fremtræder specielt skikkelser som Saxo, Christiern Pedersen og Poul Helgesen, om hvilke litteraturen er legio¹. I disse identitetssøgende tider er det morsomt at blive erindret om den stiltfærdige Peder Olsens *Duodecim excellentiæ*, da vi danske jo normalt er for beskedne til at erindre vore naboer om vor uovertrufne egenart.

Derpå tager Torben Damsholt fat med 1500-tallets livlige, ikke mindst antitsvenske historieskrivning, og ved siden af en mere traditionel skildring af arbejdet med at nå til en fortsættelse af Saxo (Svanning, Vedel og sluttelig indkaldelsen af udenlandske humanister til at fremme dette »reclamefremstød«) bringer han den frugtbare tanke, at den danske adels antikvariske interesse ikke blot skabte et publikum, men også satte sig selvstændige frugter. Læseren kommer snart til at tænke på den efter reformationen vidtdrevne arkivsogen efter adkomstbreve på gammelt messegods, hvor ikke mindst Huitfeldt-slægten forekommer energisk. Vi får den vanlige skildring af Niels Krag, men på grund af bindets snævre nationalehistoriske sigte falder det tilsyneladende ikke forfatteren ind, at pågældendes hovedværk (om Lakedæmonernes statsforfatning) vel egentlig siger meget om »adelsvældens statsansatte historiker«.

I det påfølgende århundrede viderefører polyhistoren Ole Worm den antikvariske linie, medens det lykkes filologen Stephanus i 1645 at udsende sit imponerende Saxo-værk, hvorved denne danske historiker bliver den første postklassiske autor, der udkommer med hele apparatet, som var han »klassiker«!

Det kan næppe undres, at efter værkets anlæg må en så flittig skribent (»kulturjournalist«?) som Ludvig Holberg indtage en central plads, medens »empirikerne« Gram og Langebek behandles relativt kort (havde den flittige

Langebek overhovedet tid til at have »en teori«?) Generelt for hele bindet fristes man til at kalde det »de oversetes historie«, hvorfor forskere, der i vore dage endnu har en blot og bar brugsværdi, gerne er af liden historieteoretisk interesse.

Der trækkes linier op om historikerens rekruttering, om det (eventuelt) læsende publikum, samt om de for netop 1700-tallet karakteristiske Kongelige Selskaber, akademikerne.

Med Holbergs død tager derpå Henrik Horstbøll fat med et overmål af stof og indfaldsvinkler, der næsten ikke alle når at komme til deres ret indenfor den tilmålte plads; men hvor får vi dog meget at vide. Der lægges stor vægt på det fremvoksende borgerskabs ønske om »almendannelse«, og dertil er vi i »nationens« epoke (jfr. indfødsretten), illustreret med gode kildevidnesbyrd, f.eks. at der 1799 i København alene levede henved 700 personer af bogfremstilling og salg, kort sagt: trykpressen måtte holdes i gang. Og som et forsvarsel om den kommende professionalisering erindres vi om den første »skoleembedseksamen« i 1777.

Her savner jeg nu trods alt mere respekt for den antikvariske linie, og det ikke blot Gram og Langebek, men også den (endnu brugbare) Fr. Münter, der ikke er fundet værdig til at komme i registret, ligesom dilettanterne ej heller bør forglemmes: hvor havde vi været uden de Rostgaardske og Londeman-Henriksenske legatstiftelser? Men ifølge værkets hele anlæg er det »de oversete«, vi skal høre om: Sneedorff, Rothe, Eggers, Riegels og Baden m.fl., kort sagt hele den »filosofiske« side af vort fags historie, som til nu har skullet findes i litteraturhistorien, uanset at de i deres samtid var nok så væsentlige figurer (omend som meget tidstypisk netop af begrænset holdbarhed).

Det er ikke altid nem læsning, og dispositionen kan virke lidt springende (at opdele arbejdet efter tema, tid, person og subjekt er nu engang besværligt); men det forekommer mig undskyldeligt, da der her er tale om en vigtig pionerindsats. Stor vægt lægges på forfatterens forsvar for den danske (»opinionsstyrede«) enevælde, der – modsat Englands »plutokrati« – alene sikrer »den borgerlige frihed«. Interessant så hurtigt den 1779/80 oversatte Adam Smith sætter sig spor hos såvel Zoega (der som klassicist ellers er nævnt) og Hennings, og med det »moderne« universitet i Göttingen som forbillede udvikles hjemlige institutioner som f.eks. Sorø.

Særdeles interessant er den franske revolutions indflydelse, der efter en kort begejstringsbølge kom til at stå som et skræmmebillede. Men såvel Baden som Grundtvig kom tid efter anden ud for enevældens sanktioner². Alt i alt får læseren dog indtryk af, at Grundtvigs *Verdens Krønike* (1812) jog læserne fra »historiefilosofien« og ind i den sikrere empiri. Suhm og efter ham Rothe grundlægger den endnu levende myte om »den oprindelige bondefrihed«, medens afsnittet karakteristisk nok ikke har et ord om Behrmann, der ved at parallellisere Christiern IIs »bondepolitik« med landboreformerne (1815) dog opnåede et arkivembede; men da bogens anhang af utrykte kilder fortsat er anvendeligt, regnes han øjensynligt ikke med til »taberne«, hvor især den af Ellen Jørgensen hårdt medtagne Mølbech får mange pæne ord med på vejen.

Næsten en passant indser vi, at som nationalitetsbegrebet føres til sejr, opstår der uundgåeligt et skisma med hensyn til Schleswig-Holsteinerne, og det uanset at såvel Dahlmann som også selveste Niebuhr tog deres udgangspunkt i det danske (dvs. københavnske) historikermiljø.

Det fornemme litteraturafsnit starter resigneret sin gennemgang med at fastslå, at eftertiden stort set har nøjedes med at forholde sig til den sejrende »antikvarisk-topografiske« retning, sande ord.

Fra 1830 tager J. C. Manniche fat med historiedisciplinens professionalisering og videnskabeliggørelse, og det er næsten, som om han arbejder sig bagud fra sin klassiske skildring af Den radikale historikertradition (1981), omend med al skyldig reverens for såvel Steenstrup som ikke mindst Ellen Jørgensen. Meget virker tilsyneladende velkendt, men i sagens natur er der naturligvis konstant en ret anderledes vægtning. Og i samme grad det magistralt skrevne afsnit virker helstøbt og færdigt, er det ikke altid så spændende som Horstbølls mange brudflader, hvor vi i højere grad føres ind i ukendt land.

At man så længe vedblev at ansætte jurister i, hvad der siden ansås for historikernes gebet, hænger vel i nogen grad sammen med, at universitetsfaget længe vedblev at være et halehæng til klassiske studier (om retshistorien se nedenfor), og da man endelig i 1883 får den til vore dage eksisterende skoleembedseksamen, holder Manniches afsnit op. Indledningsvis hører vi endelig om den »selskabelighed«, der til nyeste tid var bærende for et forskermiljø: Oldskriftselskabet (1825), og 1839 »den danske Historiske forening« (her var endnu en dør, som Grundtvig kunne smække med), samt »Selskabet for Danmarks Kirkehistorie« (1848; jeg stiller mig dog tvivlende overfor tanken, at det skulle være Historisk Tidsskrift, der tvang kirkehistorien til »selvorganisering«; var medlemskredsene ikke længe næsten identiske?). Og selvom det kongelige danske Selskab fortsat var levende, kulminerer foreningsdannelsen, da »de unge« 1877 stifter Kildeskriftselskabet.

Personligt stiller jeg mig lidt skeptisk til påstanden om, at »len lille Becker« nogensinde blev accepteret blandt de højlærde. Men hans virke som popularisator er selvfølgelig værd at bemærke. Dog er vi endnu et stykke vej fra eftertidens »rene« videnskabelige miljø, hvilket søges illustreret gennem den historiske forenings formåed: først litterat Molbech (hvis behandling af den her logisk nok negligerede Knudsen endnu harmede Ellen Jørgensen), og derpå Westergaard (som kaldes orientalist, hvad han da også var; men gjorde han ikke i netop indisk historie?), indtil Holm tog over efter Krieger (1857-70), hvorefter faget omsider bliver en autonom institution med egen selvforståelse.

For ikke-filosofisk orienterede kan den indgående redegørelse for Historismen virke sværere end tilsvarende Horstbølls kamp med sit stof. Men vi møder her »filosoffer« som Bastholm, Molbech og selvst. Hegelianeren Schiern, der næppe vil være kommet »i Historien« uden sin historieteori (der vist i øvrigt fortrinsvis l om til orde i arbejder udenfor Danmarkshistorien?).

Karakteristisk nok overlod faget 1876 Thorsøes disputations om Schelling til filosoferne! Og under et teoretisk apparat ender den følgende tids forskere tilsyneladende uundgåeligt i en art »positivisme« (som til gengæld synes at have klare forbilleder i 1700-tallets forestillinger).

Megen plads vies selvfølgelig dels Paludan-Müller (vist ikke mindst fordi Erslevs elever havde en tilbøjelighed til at lade det såkaldte videnskabelige gennembrud starte med deres egen beundrede lærer), dels Alen, og begge præger de gennembrudet med stiltiende opgivelse af de filosofiske sammenhænge. Med selskaberne som vært kommer de moderne kildedgaver (med klar tysk inspiration). Allens »Håndbog« (1840 o.o.) stod på det nærmeste

urokket i henved 100 år (og dermed såvel den danske nations afgrænsen sig imod syd som myten om den problematiske »frie« bondestand), siden Huitfeldt vel det væsentligste enkeltskrift. Tidens forfattere måtte naturligvis hele tiden forholde sig til såvel den frie forfatning som til det slesvigske problem, og med de antislesvig-holstenske fragmenter demonstrerede faget sin dagsaktuelle nytteværdi.

Så kan man i øvrigt mene om Grundtvig, hvad man vil, men heller ikke Maniche kommer uden om ham, (»den måske største enkeltproducent af historisk bevidsthed i det danske samfund«), da hans kreds af tilhængere (med større eller mindre berettigelse) kom til at udgøre et særdeles væsentligt »marked« for faget. Og meget apropos afsluttes dette afsnit med en gennemgang af det stærkt forøgede marked, en voksende læselyst og et stedse mere købedygtigt publikum, selvom mange næppe nåede videre end Ingemann og Carit Etlar.

Med hensyn til de seneste 100 år er der – bagom forordets kryptiske korthed – utvivlsomt tale om et redaktionsarbejde, der ikke har fungeret optimalt. J. H. Tiemroth tager nu over, men afløses abrupt (s. 272 om »de ressourcer, der har været til rådighed«?) af Ladewig Petersen, til hvis fremstilling knytter sig et ultrakort ajourføringsafsnit ved Henrik Poulsen. Som en prisværdig nydannelse fortsætter Tiemroth med et institutionsafsnit om arkiver og museer, medens Henrik Poulsen derpå breder sig over alle grænser med et højskoleafsnit (der for en udenforstående virker som en indforstået selvbekræftelse af højskoleånden). Og selvom man højst forståeligt har fundet det rimeligt at afslutte den egentlige fremstilling ca. 1965, trækker Leif Becker Jensens »Historien i Medierne« linier up to date via Matador, Hammerich m.m.

På solidt grundlag (men med en lidt trættende brug af halvfjerdserjargonens »borgerlig offentlighed«, »producentensiden« o.m.a.) indfører Tiemroth os i det moderne gennembrud, der hverken var så moderne eller et så stort brud, som tiden selv ville det. Professionaliseringen har sejret, men samtidig fastholdes ønsket om at nå ud til bredere kredse, eksempelvis i samarbejdet om »Danmarks Riges Historie« og »Dansk Biografisk Leksikon«. Det er ikke mindst interessant derved, at den endnu ret lille historikerverden øjensynligt arbejdede ganske godt sammen (s. 277: »Man kunne leve med store modsætninger«), og man gør klogt i at erindre, at brødnid og generationskløfter formentlig spillede en større rolle i praksis end »historiesyn«. Var i øvrigt Troels-Lunds strid med Schäffer egentlig ikke et indre tysk anliggende, som Schäffer af taktiske grunde søgte at ordne på fremmed jord?

Korrekt skildres såvel Erslevs metodeundervisning som Rigsarkivets »mesterlære« (hvorfor den manglende interesse for »Selskabeligheden« er frappant, da det dog var her og kun her, at f.eks. editionsteknik kunne læres). Afsnittet om Secher og det såkaldte »provenienssystem« overser vist, at netop den secherske vandalisme givet har virket afkølede på megen »teoridebat« (så længe praksis var og blev funktionel). Og de facto trivedes »den gamle, lærdomssamlende arkivartype« vist perioden ud?

Professionalismen og ikke mindst specialiseringen fortsætter (kun en passant anføres det nye Carlsbergfonds rolle, in casu ved Dansk Biografisk Leksikon; burde her ikke Holms og efterfølgeres centrale placering have været understreget?), og Steenstrup var vel den sidste »rigtige« historiker, der forsøgte at beherske forhistorien, samtidig med at Sophus Müller med »Vor Oldtid« (1897) demonstrerede, at arkæologi nu var et selvstændigt fag.

Kun indirekte bliver vi klar over Edvard Holms altoverskyggende rolle, antagelig fordi eftertiden har stirret sig blind på Erslev-Steenstrup-modsætningen, naturligvis fordi selv mindre gnidninger afsætter langt bedre kilder (og traditionsdannelse) end den faderrolle, som Holm faktisk må have haft.

Hvad der ligger i »paradigmeskift« og i »tidsånd«, er svært at sige, men det er indlysende, at den klassiske statshistorie i stigende grad afløses af et mere økonomisk-socialt sigte (og vi har tidligere bemærket, at allerede Allen havde brede kulturhistoriske afsnit, der kan virke helt 1700-talske). Derfor er det interessant at blive mindet om, at det var selveste Holm, der ansporede den unge Rubin til de statistisk-historiske arbejder, som må have inspireret såvel Fridericia som Arup. Og det er vel denne linie, der kulminerede i det 1927 oprettede »Institut for Historie og Samfundsøkonomi«. Når det siden (formelt korrekt) hedder, at arbejder herfra som institutarbejder ikke kunne antages til forsvaret for doktorgraden, er jeg dog stærkt i tvivl om, hvad der var påskud og hvad simpelt hen årsag i det stedse mere betændte miljø.

Endelig dukker en kirkehistoriker som Oskar Andersen op (hvorefter vi har den bestemt ikke selvfølgelig situation, at kirkehistorie principielt bedømmes som al anden historie); til gengæld savnes retshistorien ganske (og dermed måske en årsag til, at så mange jurister ansattes i Historiske embeder). Såvel Matzen som J. Johs. Jørgensen og Stig Luul glimrer ved deres fravær. Hvis det er, fordi de er vanskelige at placere i teoriapparatet, må det da være, fordi dette ikke er adækvat?

Endelig antydes det, at den påfølgende mangel på teoretisk interesse (til fordel for en »metodefikserethed«) eventuelt kunne hænge sammen med faren ved en for vidtgående relativisme, der (spe-

cielt i 1930'erne) kunne åbne for »uønskede« ideologier (in casu selvfølgelig nazismen).

Derpå fortsætter Ladevig Petersen med »den lærde republik 1915-65« (kan man kalde det »arven fra Arup til de første metodekonferencer«?), hvor det lige vel stilfærdigt antydes, at »personlige aversioner og kabaler kan have spillet en rolle«. Forsigtigere kan det næppe udtrykkes, før arkiverne snart åbnes og kan tillade en nøjere kortlægning af det helt igennem pinagtige og sørgelige kapitel, til skræk og advarsel for kommende generationer.

Og nok beskrives Aage Friis som »busybody« (og som sådan oplevedes han givet af mange), men helt korrekt anføres (måske på kan en af det teoretiske) hans betydning i samarbejdet med Harald Bohr m.fl. i et antinazistisk flygtningearbejde, der følge sagens natur måtte holde en lav profil, og som vel derfor aldrig rigtigt er blevet påskønnet i debatten om mellemkrigstidens Danmark.

Ved omtalen af »forliget i 1942«, hvor en repræsentant for hver fløj (Bagge og Astrid Friis) overtog Historisk Tidsskrift (var Nørlund ikke »bagmand«) spørger man sig selv, om ikke den følgende tids uafklarede »teoriløshed« kunne hænge sammen med, at man nu var forpligtet til en betydelig grad af selvrens og selvdisciplin, en med tiden så selvfølgelig »pluralistisk« holdning, der efterhånden blev gådefuld for kommende generationer?

Her bliver der ikke blot plads til Arup og hans mange fejde, men også til Aage Friis og dennes elev Bøggild-Andersen, til Nørlund (hvis betydeligste arbejder dog må siges at falde udenfor arbejdets principielt snævre nationalhistoriske sigte) o.m.a. Erik Møller skildres smukt, medens Fabricius og La Cour ikke beskrives på samme niveau.

Og deres blivende indsats lå vel også på specielle emner som Fabricius' firebinds værk om Skåne (1906 til 1952!) og La Cour som middelalderarkæologiens hjemlige grundlægger.

Endelig omtales vore fælles lærere (Astrid Friis, Aksel E. Christensen og Bagge, med ligesom Albert Olsen og Skrubbeltrang på sidelinien), hvorpå det viser sig umuligt at holde sig til Danmarkshistorien, da vi skal have Plesner, Afzelius, Bach og Hannestad med, uanset at deres væsentligste arbejder falder udenfor. En vanskelighed ved at fortsætte de hidtidige brudlinier ligger nok i, at vi her i høj grad mangler primærforskning (bagom teorierne), og i den endnu ganske lille historikerverden spillede personlige venskaber en langt større rolle end »teoretisk overensstemmelse«.

Til slut giver Henrik Poulsen på få sider et rids over nutiden set fra synsvinklen »faget i samfundet«, dvs. antal timer i skoleundervisning, med rids af organiseringen, hvor enkelte nye organisationer (som f.eks. SFAH) står lidt uformidlet, fordi den veletablerede »selskabelighed« gerne er så stedmoderligt behandlet. (Kunne man ikke i mangt og meget indkredse Arups tilværelse ved en kronologisk liste over de mange organisationer, han tid efter anden meldte sig ud af?)

Her fortsætter Tiemroth med arkiver og museer, hvor det bliver klart, at der ikke blot er skrevet mest museumshistorie, men også af at selve museumsideen i højere grad afspejler et »historiesyn«. Endelig hører vi meget om de lokalarkiver, der spiller en voksende rolle i vor

tid (men som ellers klogeligt er ubehandlede i selve hovedfremstillingen). Som gammel arkivar savner jeg unægtelig den pointe, at indtil den kolossale universitetseksponering (der ligger efter 1965) var det faktisk kun på museer og arkiver, at der i det daglige eksisterede et egentlig fagligt historikermiljø.

Selv om det unægtelig sprænger sigtet at standse ca. 1965, er der til allersidst en morsom og informativ afhandling (ved Leif Becker Jensen) om mediernes voksende rolle (vist i takt med at dagbladene er ved at tabe terræn til TV), og især om den historiske roman; her skabes nu engang meget af interessen for fortiden, og gennem de altid informative litteraturafsnit ser vi, at der allerede er en begyndende forskning her.

Afsluttende finder jeg at måtte konkludere, at af de sidste 20 års såkaldte »universitetsmarxisme« overlever der hovedsageligt alene en levende interesse for historieteori (vel igen en reaktion på min generations »bevidstløse empiri«). For en anmelder, der vel snarest hører hjemme i »den topografiske-antikvariske skole«, er der følgelig meget at lære og noget at undre sig over i dette stopfyldte bind, men uanset at der er »huller og brudflader« (som naturligt for en pionerindsats), ville jeg nødtigt have været dette bind foruden.

1. Medens selvtænkningen ikke nævner 1502-udgaven (den plattyske Saxo), omtales den i litteraturlisten, omend med en noget dubiøs henvisning.
2. Den s. 158 omtalte Steursen skal vel være Stenersen?